

تحلیل مقایسه‌ای از ویژگیهای شهرهای اسلامی جنوب شرقی اتحاد جماهیر شوروی سابق و شهرهای سنتی ایران

محمود هدایت *

چکیده:

شهرهای اسلامی خاورمیانه دارای ویژگیهای خاصی از نظر ساختاری می‌باشند که بعضی از این‌گونه ویژگیها به دوره‌های قبل از اسلام مربوط می‌شود و بعضی دیگر در شرایط ویژه دوره خود با توجه به تنگناها و شرایطی از قبیل تأثیر ناامنی بر محیط شهر و عوامل مذهب، فرهنگ و خصوصیات جغرافیایی شکل یافته‌اند. با وجود شباهتهای زیادی که بین این‌گونه شهرها و حتی شهرهای نقاط دنیای آن روز وجود دارد، تفاوت‌های عمده‌ای نیز قابل ملاحظه است. تحلیل از مقایسه سیمای این‌گونه شهرها ظاهراً مطلبی که تفاوت‌های شهرهای اسلامی را بخوبی در ارتباط با یکدیگر نشان دهد و یا چهره آنها را از دیدگاه تغییرات کنونی در دهه‌های اخیر به مقایسه بکشاند و بخصوص

* - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه اصفهان .

مواردی از حوادث ایجاد شده در کشورهای اسلامی جنوب شرق روسیه را بازگو نماید تا کنون به رشته تحریر درنیامده است.

در این مقاله سعی شده است تا سرحدا امکان ضمن برشمردن خصوصیات مشترک بعضی از شهرهای اسلامی ایران و کشور ازبکستان تفاوت‌های آنها را از نظر ساختاری بافت شهرها و تفاوت‌هایی که در مجموع بین آنها وجود دارد منعکس نماید. در این مورد برای دریافتن اصل شکل و ساختار این‌گونه شهرها مقایسه‌ای مختصر با شهرهای اروپایی قرون وسطی - که از بعضی از شرایط ساختاری شباهت‌هایی وجود دارد - به عمل آمده است. در نهایت برای آشکار نمودن آثار تحول‌های اخیر در شهرها و تأثیری که بر چهره آنها گذارده است، به یک خلاصه از بررسی همراه با آمار، بخصوص برای شهرهایی که زیر سلطه کشور اتحاد جماهیر شوروی سابق بوده‌اند و تفاوت آنها با شهرهای ایران اکتفا شده است. یقیناً بحث این مقاله می‌تواند سرآمد فصلی در تحقیق و پژوهش بیشتر در مورد بررسی و تحلیل شهرهای اسلامی و مقایسه آنها با یکدیگر از این‌گونه دیدگاهها باشد.

واژه‌های کلیدی

• فنودالیسم - • عناصر وابسته - • وضعیت فضایی مسجد - • فونکسیونل - • ایران به توران - • حکمتانه - • کهندژ - • ریض - • الغریبک - • شبکه‌های بافت آشفته شهر

مقدمه

بهترین ترکیب شهرهای اسلامی را در قالب حفظ اصالت ارزشهای واقعی و بافت شهری، می‌توان در شهر بخارا ملاحظه نمود، شهری که با وجود پشت سر گذراندن حدود هفتاد سال تسلط روسیه بر آن و مبارزه برای تضعیف اصالت‌های اسلامی و پارسی و ریشه‌کن کردن پایه‌های اعتقادی مردم آن تأثیر عمیقی بر چهره بافت شهری و فرهنگ مردم آن نگذارده است. مجموعه بناهای باقی مانده قدیمی از قبیل ارگ، بازار و مدارس متعدد قدیمی و دیوار و برج و بارو و ترکیب سنتی خانه‌های قدیمی تقریباً به همان نحوی که در حدود پانصد سال پیش وجود داشته از نشانه‌های غیرتمندی و

شهامت مردم این شهر است. هر چند سمرقند نیز حاوی چنین اصالت‌هایی یا اندکی محدودتر می‌باشد و بخشهای قدیمی آن کاملاً زندگی گذشتگان و فرهنگ اصیل پارسی را تداعی می‌نماید ولی در مقایسه با شهر بخارا تغییرهای نسبی زیادتری را در مجموعه بافت قدیمی خود پذیرفته است. شهرهای کشور پهناور ایران امروزه به دلایلی که بیشتر در ارتباط با محدودیت فکری و عدم رشد فرهنگی مسؤولان و مجریان چهل تا پنجاه سال گذشته می‌باشد بدون درک مفاهیم فرهنگی و شناخت ریشه‌های اصیل معماری محیط بافت‌های سنتی و صرفاً تحت تأثیر تحولات غرب و تغییرهایی که ناشی از دگرگونی وسایل جابه‌جایی و حرکتی است، پیکره شهرهای قدیمی را از حالت اصلی خود خارج نموده و اجزای باقی مانده قدیمی مانند برج و بارو و بافت قدیمی شهر را به‌طور کلی تخریب و موجب تغییر عمیق چهره واقعی معابر و سمیای اصلی آنها شده‌اند یا در مواردی به حالت خود رها نموده تا عوامل طبیعی آنها را به تخریب و نابودی بکشاند. به طوری که در کشور پهناور ایران امروزه به جز مجموعه شهری ارگ بم که اصالت‌های خود را به همان نحو اصلی خود حفظ نموده است، نمونه اصلی از شهرهای دوره اسلامی به صورت زنده و فعال وجود ندارد. اگر موقعیت سکونت در شهر قدیم بم (ارگ بم) همچنان فراهم بود مسلم آن نیز از حالت طبیعی خود خارج می‌گردید. به همین دلیل چنانچه مورد نظر ملاحظه یک مجموعه کامل از شهری، با ویژگیهای کامل اسلامی، قدیمی و با موقیت فعال باشد به یقین در این مرز و بوم نمی‌توان آن را پیدا کرد. اما در شهر بخارا و تا حدودی سمرقند این ویژگیها بسیار قابل رؤیت است. در این دو شهر علاوه بر حفظ تاریخ گذشته اسلامی، دوره‌ای از تاریخ تسلط روسیه نیز در سیمای آنها تصویر شده است و توسعه سالهای مربوط به این دوره هم پیرامون آن دو شهر همچون آینه‌ای از مجموع اندیشه و فرهنگ استعمار بخوبی منعکس و در عین حال تأثیرهای مثبت و منفی این فرهنگ بر پیکر آنها آشکار می‌باشد.

روش تحقیق

در این بررسی کوتاه همزمان از دو روش استفاده شده است؛ اول روش مشاهده و

برداشت از مشاهده‌های شهرهای یاد شده در متن مقاله، دوم مراجعه با کتب و منابع قابل دسترسی و برداشت یا استفاده مستقیم از بعضی از مطالب آنها و سعی در تلفیق این‌گونه مباحث با واقعیات موجود مورد ملاحظه از طریق مشاهدات عینی. کوشش شده است با کاربرد دو روش مزبور نکاتی نو و بدیع و قابل طرح عنوان گردد. یقیناً کوتاهی و فشردگی مطالب در این مقاله مجال تجزیه و تحلیل را در حد مختصر میسر ساخته است، در حالی که برای دستیابی به عمق و ریشه آنها مراجعه به منابع معرفی شده را برای خوانندگان محترم توصیه می‌نماید

عناصر مهم شهرهای اسلامی و چگونگی آنها در وضع موجود

ترکیب اصلی شهرهای اسلامی در بعضی از شهرهای قدیمی کمتر مورد آسیب قرار گرفته است. به طوری که می‌توان چهره واقعی زندگی گذشتگان را در آنها جستجو نمود. در موقعیتی که اطلاعات موجود نسبت به شهرهای قبل از اسلام ضعیف و تقریباً ناچیز می‌باشد در زمینه شهرهای با ساختار متأثر از روش فتودالیسم بعد از اسلام به گونه‌ای کاملاً طبیعی موجود و قابل بررسی است.

متأسفانه در ایران، تأثیر تحولات قرن اخیر به دلیل ورود اتومبیل به زندگی شهری در آغاز با تغییرهای ناهماهنگ شهرها همراه بود و اندیشه‌های غلط موجب به هم ریختن مجموعه‌های پرمعنی و متشکل گذشته گردید. خیابانهایی که در فاصله سالهای ۱۳۱۵ و ۱۳۳۰ در شهرهای تاریخی احداث شدند تنها موجب از هم گسیختن بافت پرمعنا و غنی محلات قدیمی گردید، بلکه عناصر اصلی یک شهر از قبیل بازار، برج و بارو و دیوارهای قدیمی آنها را نادیده گرفته، در بسیاری موارد با انهدم کامل آنها همراه گردید. به گونه‌ای که تقریباً در ایران شهری از شهرهای قدیمی یافت نمی‌شود که اصالت اصلی خود را به طور مطلوب حفظ نموده باشد و در فضاهای آن کاملاً بتوان ویژگیهای فرهنگی و اجتماعی زندگی دوره‌های بعد از اسلام را به طور طبیعی لمس کرد. در حالی که در مقدمه اشاره شد که در بین شهرهای کشورهای جنوب شوروی سابق بخصوص بخارا با وجود تسلط یک کشور بیگانه به فرهنگ اسلامی، بر آن، از همه

خصوصیاتی که جستجو می‌نماییم بیشتر برخوردار است.

شهرهای سازمان یافته در دوره بعد از تسلط اسلام از چهار بخش اصلی به قرار زیر تشکیل می‌شدند:

۱- سکونتگاههای قلعه‌ای حکام و خانه‌های اعیان فئودالی و تجار یا ارگ

۲- مجموعه بازار اصلی شهر با عناصر وابسته خود

۳- اماکن مذهبی مانند مسجد، مدرسه، حسینیه، تکیه و غیره

۴- محلات و کویهای شهر با مراکز ویژه خود

موارد فوق ضمن داشتن نظام منطقی در ترکیب با یکدیگر در مجموع به وسیله حصار از محیط اطراف خود متمایز می‌شوند. حصارها با وجود داشتن خصوصیات مشترک از ویژگیهای استثنایی در رابطه با طبیعت و فرهنگ محل نیز برخوردار بوده‌اند. در اینجا قبل از شروع بحث اصلی به شرح مختصر هر یک از عناصر فوق پرداخته می‌شود.

ارگ

جایگاه و مرکز حکومت و مقر اصلی نظامیان در شهر فئودالی، ارگ بوده است. این بخش از شهر به دلیل برخورداری بهتر از استحکام و استفاده مصالح محکم ترکم و بیش در بعضی از شهرهای اسلامی از جمله شهرهای قدیمی ایران به صورت اصلی خود به چشم می‌خورد. در شیراز وجود ارگ با دیوارهای بلند، اعتباری به مرکز تاریخی شهر داده است یا در یزد دیوارهای ارگ به تدریج از بین رفته‌اند ولی فضاهای داخلی هم‌اکنون مورد استفاده دستگاههای دولتی شهر قرار می‌گیرد. در بخش قدیمی شهر تهران ارگ به صورتی که در گذشته وجود داشته امروز نمی‌توان آنرا مشاهده کرد ولی عناصر وابسته دیگر از قبیل مدرسه دارالفنون، خزانه دولت و بعضی از کاخهای سلطنتی وجود دارند و تنها میدانی به نام ارگ نامگذاری شده است.^۱

در یم بخش تاریخی آن به نام ارگ به لحاظ تغییر مکان کامل شهر جدید موقعیت

۱- گلشن، صدیقه، سبزه میدان تهران، فصلنامه اثر شماره سوم و چهارم، ۱۳۷۰، ص ۷ تا ۲۲

اصلی شهر قدیم با ویژگیهای بسیار اصیل خود باقی مانده است. در حالی که در بخارا مجموع زیبای ارگ با خصوصیات اصلی خود در بافت سنتی وجود دارد و ویژگی‌های آن نسبت به شهرهای قدیمی یاد شده حالتی استثنایی دارد.

بازار

از نظر کالبدی، بازار به صورت خطی یا گسترده و گاهی به شکل ترکیبی از راسته‌های متعدد در مجاورت ارگ شکل می‌گرفت. فرم سازمانی آنها بی‌رابطه با وضعیت فضایی مسجد اصلی شهر نبود. نحوه استقرار مشاغل در امتداد بازار، با مسجد جامع و ارگ ارتباط خاصی می‌یافت و معمولاً راسته‌های منشعب از بازارها بر مبنای فعالیت‌هایی که در آنها صورت می‌پذیرفت، نامیده می‌شدند.

محلله‌های شهر

بخش قدیمی شهر را محلله‌هایی تشکیل می‌دهد که بر پایه صاحبان حرف، مشاغل ویژه، اقلیتهای مذهبی و دینی و طبقات اجتماعی مختلف و غیره شکل می‌گرفتند. در این‌گونه محلله‌ها شخصی به نام رئیس یا بزرگتر محلله وجود داشت که اصطلاحاً از سوی اهالی انتخاب می‌شده و این شخص رابط بین حاکم و مردم بوده است.^۱ محلات هر کدام دارای هسته‌ای بوده‌اند که فضاهای آن بر پایه وضعیت اقتصادی و اجتماعی ساکنین آن محلله فرم می‌گرفته است. در مرکز محلله معمولاً عناصری از قبیل مسجد، حسینیه، بازارچه، میدانچه، آب‌انبار بوده است که عموماً در مقرّ تقاطع گذرهای اصلی سازمان می‌یافته است.^۲

محدوده وسیعی از آسیای میانه در دوره‌های پیش از تسلط روسیه تزاری بخشی از جهان اسلام به‌شمار می‌رفته است. شهرهایی که در این محدوده‌های جغرافیایی

۱- کیانی، محمدیوسف، شهرهای ایران، جلد سوم، ص ۳۵۷

۲- سلطان‌زاده، حسین، شهر و مراکز قدیمی در ایران، انتشارات آگاه، ۱۳۶۲

به وجود می‌آمدند دقیقاً بر پایه نظام اجتماعی اسلامی شکل می‌یافتند. قسمت اعظم شهر قدیمی بخارا که هنوز به شکل سابق خود پابرجاست دارای عناصر ترکیبی و فونکسیونل یک شهر اسلامی آسیایی می‌باشد. این شهر که در گذشته جزء بلاد ایران توران بوده است از نیمه دوم قرن شانزدهم زیربنای آن شکل گرفت.

عناصر اصلی شهر بخارا عبارتند از:

- ۱- مسجد جامع ۲- بازار ۳- مدارس علمیه پراکنده اطراف بازار ۴- ارگ حکومتی
- ۵- ساخت هسته‌ای محلات ۶- دیوار قطور شهر با دروازه‌ها که شهر را محصور می‌نمود.

اساس ترکیب کالبدی شهر بر پایه شبکه‌هایی از گذرگاههای نسبی منظم که منتهی به هسته اصلی می‌شوند، شکل یافته است. کوچه‌ها و بن‌بستهای تنگ و باریک نیز با گذرهای اصلی به گونه‌ای نامنظم ترکیب گشته‌اند. این ترکیب از یک دیدگاه با شهرهای دوران قرون وسطی اروپای غربی بی‌شبهت نمی‌باشد. ویژگیهای شهر بخارا را تا حدودی می‌توان در بسیاری از شهرهای قدیمی ایران از جمله یزد، کرمان، نائین، اصفهان و غیره مشاهده کرد.

جای قرارگیری عناصر یادشده در شهر و چگونگی ارتباط آنها با یکدیگر، بستگی به اهمیت هر عنصر و عملکرد آن در زندگی شهری داشته است. عموماً مسجد جامع در مرکز شهر قرار داشته و بازارها در ادامه آن بوده است. محلات مسکونی از حدود بازار آغاز و قسمت وسیعی از شهر را می‌پوشاندند.

اجزاء اصلی یعنی مسجد جامع، بازار و محلات مسکونی را، دیوار شهر در برمی‌گرفت. گذرهای اصلی نقش پیونددهندگی را در بین آنها داشته‌اند. کوچه‌های باریک و بن‌بست منشعب از گذرهای اصلی خانه‌های مسکونی و عناصر مرکزی بین محلات را به هم ارتباط می‌دادند. در شهر بخارا قسمت زیادی از دیوار با دو دروازه از شهر قدیم باقی مانده است. وجود تقریباً تمام ویژگیهای سابق و مردمی مقید به پوشیدن جامه‌های سنتی خود سبب شده است که بتوان به یقین آنرا از ارزنده‌ترین الگوهای شهرهای اسلامی به حساب آورد. زیرا که عموماً شهرهای قدیمی اسلامی

ایرانی به جز ارگ بم همان‌طور که قبلاً مطرح گردید، تغییرهایی در طول دورانهای گذشته و بخصوص در چنددهه اخیر رخ داده‌است که انسجام و یکپارچگی را از آنها سلب نموده‌است. ارگ بم یا در واقع شهر قدیم بم - کاملترین الگوی باقی‌مانده از شهرهای اسلامی قرون گذشته - در حال حاضر در بخش زیر شهر جدید بم باقی‌مانده‌است. از عواملی که سبب حفظ تقریباً کامل این ویژگیها شده‌است خالی از سکنه شدن آن و انتقال کامل شهر به نقطه‌ای دیگر می‌باشد که در سالهای قبل از ورود اتومبیل و وسایط نقلیه موتوری به کشور اتفاق افتاده‌است. با وجود این از این مجموعه با ساختاری نسبتاً شاخص شیوه زندگی گذشتگان، متأسفانه تنها بخشهایی از ارگ با دیوارهای کامل اطراف آن و دیوارهای شهر باقی‌مانده‌است و بقیه یا بخش شهرستان به صورت مخروبه‌هایی که عموماً قسمتهای تحتانی یا دیوارهای آنها را تشکیل می‌دهد معرف وجود محلات بازار و عناصر دیگر است. بنابراین آن‌طور که بخش قدیمی شهر بخارا احساسی از سنت زندگی گذشته را در بیننده تصویر می‌کند شهر قدیمی بم (ارگ بم) نمی‌تواند چنین احساسی را به بیننده القاء کند.^۱

دو شهر بخارا و سمرقند هر یک دارای ارگ بوده که بر روی بلندی مشرف شهر مستقر و ارگ به لحاظ موقعیت ویژه خود مظهر شکل‌یابی مسجد جامع بازار و مدارس علمیه و محلات شهر بوده‌است. در شیراز ارگ دوران کریم‌خان که تمام آن به‌طور کامل باقیست نه تنها خیابان‌های احداثی، آنرا از سایر عناصر وابسته جدا نموده و موجب انفصال رشته بازار شده، بلکه تغییرهای تدریجی و نوسازیها و تعریض کوچه‌ها موجودیت مجموعه را از اصالت اصلی خارج کرده‌است.

تقسیمات شغلی ویژه‌ای در شهر بخارا وجود داشته که تابع یک نظام صنفی خاص بوده‌است. مثلاً مشاغلی که جاذبه بیشتری داشته‌اند همچون بسیاری از

۱- ارگ بم شهر کوچک و محصور بوده‌است که بخش تقریباً میانی آنرا ارگ حکومتی تشکیل می‌داده و بر روی تپه‌ای شکل یافته‌بود و اطراف آنرا مجموعه مفصلی از عناصر شهرهای اسلامی با برج و بارو و دروازه، کامل می‌نموده‌است. مساحت تقریبی این شهر ۱۲ هکتار می‌باشد.

شهرهای دیگر اسلامی در مجاور مسجد جامع شکل یافته‌اند. مناطق مسکونی اطراف مجموعه مرکز شهر نیز از نظام ویژه‌ای برخوردار بوده‌است. محلات بر پایه پیروان مذاهب مختلف ملتها و جماعت‌هایی بوده که بیشتر برحسب نفوذ و امکانات جای خود را تعیین می‌کردند. در بعضی از منابع تعداد محله‌های بخارا را در سال ۱۸۹۸ برابر ۳۶۵ و در بعضی دیگر محله‌های این شهر را در آغاز قرن بیستم ۲۲۰ قید کرده‌اند.^۱

به‌طور کلی شهرهای قدیمی در دوره بعد از اسلام سرزمین ایران باستان چنانچه ارگ از درجه اعتبار زیادی برخوردار نبود، هسته مرکزی شهر را بازار و مسجد جامع تشکیل می‌داده و عناصر دیگر بر پایه این دو شکل می‌گرفته‌اند. چنانچه در قرون وسطی اروپا مراکز فروش و کلیسای بزرگ، مرکز و محور اصلی شهر را تعیین می‌کردند. اگر دیوارهای پیرامون شهرها در دوره‌ای از تاریخ باستان مدور هم انتخاب می‌شد (ساختمان شهر باستانی حکمتانه بر همین اصل بوده‌است). در ادوار مختلف بعد از اسلام این مورد تکرار نشده و در بسیاری موارد حدود محصور شهر از نظام خاصی تبعیت ننموده‌است و حاوی قاعده‌ای منظم نمی‌باشد. اگرچه تقریباً تمام روستاهای کشورهای جنوب اتحاد جماهیر شوروی سابق بر پایه اصول اقتصادی پایه‌گذاری شده به‌وسیله لنین مبنای وجودی خود را از دست داده و بار دیگر به شیوه‌ای نو در مکانی دیگر ساخته شده‌اند. ولی به علت محکم بودن پایه‌های فرهنگ اسلامی و ریشه‌های اعتقادی ساختار بافت شهرهای بخارا و سمرقند تقریباً از تأثیر اندیشه مزبور مصون مانده به‌طوری‌که امروزه بافت قدیمی شهر بخارا بدون تغییر چندانی به‌صورت زنده و فعال باقی مانده‌است. مطالعه مرکز تاریخی بخارا می‌تواند بهترین الگو شناخت شهرهای اسلامی دوران گذشته باشد.

عناصر اصلی یاد شده با حفظ کامل انسجام اولیه خود جلوه‌نمایی می‌نمایند. شهرهای اسلامی تقریباً در همه نواحی کشور پهناور در آن زمان از یک الگوی ویژه

1- Donat Sandro, 1990, Iran - La Costruzione delle aree distrutte dalla Guerra, Gangeri editore, Roma, P. 152

مشابه یکدیگر که منشأ اسلامی دارد پیروی می نمودند. تنها اگر تفاوتی در صور ظاهری بناها و شکل ترکیب معابر، میادین و غیره وجود داشت در ارتباط با عوامل طبیعی یا اقتصادی و وابستگیهای قومی و سیاسی بوده است. در کشور ازبکستان سه شهر مهم تاریخی سمرقند، بخارا و مرو وجود دارند که هر یک به نوبه خود در ادوار تاریخ بعد از اسلام مرکز حکومتی و دارای اعتبار خاص بوده‌اند. در بین این سه شهر مکانی که مرو در آن قرار داشته در دوره‌ای از تاریخ بکلی اعتبار خود را از دست داده و ساکنان آن به مکانی جدید جابه جا شده‌اند. تاریخ ایجاد این شهر به قرن سوم قبل از میلاد مسیح می‌رسد. این شهر در دوران سلسله حکومت ساسانیان تا سالهای بعد از اسلام به دلیل استقرار آن در یک منطقه حاصلخیز از بخش وسیع شمال خراسان و موقعیت ویژه تقاطع راههای کاروانرو آن زمان، زمینه‌های توسعه مطلوبی پیدا نموده بود. توسعه شهری آن در مراحل تکامی خود، در محدوده تقریباً دایره‌ای شکل با تمایل کشیدگی در سمتهای شرقی و غربی در اطراف دیوار اصلی شهر که تقریباً مربع شکل بود، صورت پذیرفت. در طول محور شرقی - غربی شهر، زمینه مناسبی برای ایجاد بازار اصلی و خدمات وابسته مهیا شده بود.¹ عواملی از قبیل جابه‌جایی راههای قدیمی و ازدست رفتن موقعیت چهارراهی این نقطه، ادامه حیات این شهر را در مکان قبلی غیرممکن ساخت.

شهر مرو جدید، امروزه در فاصله حدود بیست و پنج کیلومتری شهر قدیم بنا شده است. از شهر قدیم بجز قسمتی از دیوارهای حد خارجی و قسمت اعظم دیوارهای بخش داخلی شهر و مقبره سلطان سنجر بقیه قسمت‌های شهر بکلی ویران شده و در حال حاضر تنها انبوهی از خاک حاصل از تخریب آنها باقی مانده است.

بافتهای قدیمی شهرهای اسلامی با وجود نظامی که در استقرار عناصر اصلی آنها وجود داشته است ترکیب شبکه‌ها و کوچه‌ها از هیچ قاعده خاصی پیروی

1- Donat Sandro, 1990, La Ricostruzione delle aree distrutte dalla Guerra, Gangeri Editore, Roma, P 148

نمی‌نموده‌است. به نظر می‌رسد از این جهت، از ابتدا بر مبنای طرح قبلی و اندیشه نبوده‌اند و به همین دلیل آنها را در اصطلاح جزء بافتهای شهری آشفته به حساب می‌آورند. منتها محورهای اصلی که در بسیاری موارد به بازار و مراکز داد و ستد مبدل می‌شده‌اند تقریباً از یک کانون مرکزی به پیرامون و به تبعیت از موقعیت راههای ارتباطی خارجی شکل می‌گرفته و دروازه‌های متعددی را در محل دیوارهای شهری تشکیل می‌داده‌است. افزایش تعداد دروازه‌های شهر نشانه اعتبار آن بوده‌است، چنانکه شهر بخارا در حدود سال ۲۲۸ هجری شمسی یازده دروازه داشته که بعضی از آنها امروزه هنوز به حالت نیمه مخروبه باقیست. طول شهر در جهت شرقی و غربی بوده و فاصله مستقیم از یک دروازه تا دروازه دیگر در حداکثر حدود ۲/۶ کیلومتر و عرض آن در حدود ۱/۶ کیلومتر و دارای مساحتی تقریبی کمتر از چهار کیلومتر مربع بوده‌است. شهر قدیم تهران طبق نقشه‌ها و مدارک موجود در محدوده آخرین دیوار شهر حدود دو هزار و چهارصد متر طول و هزار و شصت متر عرض داشته‌است (طبق برآورد از نقشه تهیه شده سال ۱۲۳۰ شمسی).

شهر بخارا مانند بسیاری از شهرهای معتبر اسلامی بر پایه تقسیمات سه گانه کهندژ، شهرستان و ربض شکل یافته بود. محل مسجد در حدفاصل کهندژ و بقیه شهر واقع می‌شده‌است. بازار از دروازه جنوب شهرستان به صورت چند رشته آغاز می‌شد که مسیرهای اصلی آن برای مقاصد تجاری بوده و در جهت شمالی و جنوبی حرکت می‌نموده‌است.^۱ محورهای عمودی که تقریباً امتداد شرقی و غربی داشته و زمینه ایجاد فضاهای ویژه فرهنگی مانند مساجد و مدارس را به وجود آورده بودند. در این شهر مدارس دینی متنوع و باشکوهی در زمان حکومت سلسه آل بویه (بین سالهای ۳۱۱-۴۳۰ شمسی) احداث شده بود.

شهرهای اسلامی گذشته، شباهت زیادی به شهرهای قرون وسطی اروپا داشته‌اند بدین معنا که هر دو از نظر نقشه تابع نظامی خاص نمی‌شده‌اند و تقریباً حاوی

۱- . جهتی شدن بازارهای شهرهای ایرانی یک فرهنگ مشترک ایرانی - هندی بوده‌است.

آسفتگی بافت شهری بوده‌اند.^۱ در شهرهای قرون وسطایی عموماً نظام یافتن هسته مرکزی بر پایه میدان و در مواردی میدانهای مرکزی تجلی می‌نمود. میدان تقریباً درست در وسط شهر قرار می‌گرفت و پیرامون آن هم بنای حکومتی و هم کلیسای جامع شهر سازمان می‌یافت. قشر مرفه و وابسته به حکومت، اطراف همین هسته مرکزی سکونت می‌گزید. دیوارهای اطراف شهر نیز در این دوره بیشتر به تبعیت از موقعیت طبیعی شکل می‌یافته و تابع قانون و قاعده‌ای خاص نبوده‌است.

دلیل ایجاد میدان یا میادین در شهرهای قرون وسطای اروپا به‌عنوان یک اصل و استقرار آن تقریباً در کانون و عدم رعایت آن به‌عنوان چنین اصلی در شهرهای اسلامی که می‌توان از عمده‌ترین تفاوت این دو نوع بافت شهری باشد در نظام ساختار مساجد یا مدارس اسلامی که بر پایه شرایط ویژه عبادت در اسلام است، نهفته می‌باشد. زیرا اصول بنای مسجدها بر پایه صحن آنست قادر است اجتماع مردم را در درون خود دور از برخورد با محیط خارج تحمل کند، در حالی که کلیساها و مراکز عبادی اروپاییان فاقد این خصوصیت بوده که بر این اساس ارتباط مستقیم فضای درون کلیسا به بیرون معمولاً وجود میدان را الزامی می‌ساخت.^۲

بنا بر همین فلسفه، میادین دوره اسلامی یا عموماً وجود نداشت یا متکی بر اصل استقرار آنها در مقابل مسجد جامع یا مدرسه به آن صورت و با آن کاربرد شهرهای اروپایی نبوده‌است. در انتهای بازار یا در مجاور آن، برای داد و ستد حیوانات و کالاهای دیگر با مقاصد سرگرمی و محل اجتماع رمالها، معرکه‌گیران، کشتی‌گیران و غیره و در مجاور گهندز برای محافظت یا انجام مقاصد نظامی، میدان و یا میدانهای احداث

۱- بنه یولو، لئوناردو، تاریخ شهر (شهرهای اسلامی و اروپایی در قرون وسطی)، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۹

۲- میدان امام اصفهان با وجود محصور بودن از چهار طرف با بازار و عناصر معماری هم‌شکل و تکرار شونده در سطح بدنه میدان و پدیده‌های معماری مانند مسجد جامع (امام) و مسجد شیخ لطف‌الله و عالی‌قاپو به دلایلی که در این بحث نمی‌گنجد از این قاعده مستثنی می‌باشد.

می‌شد که معمولاً فاقد هر نوع کالبد و دیواره‌ای باشکوه بود. در مواردی نمای ورودی مسجد یا مدرسه بزرگ شهر به محوطه‌ای مستطیل شکل باز می‌شد که هدف به معرض نمایش گذاردن نمای ورودی مسجد و نمایش جلوه‌های آن بیشتر از اهداف دیگر مد نظر بوده است. چنین میدانی معمولاً مزین به آبنمایی بزرگ بوده که تا نزدیکی مدخل ورودی مسجد ادامه می‌یافت. در ایران مساجد جامع کرمان و یزد از چنین ویژگی برخوردارند. در بخارا، میدانی قدیمی پیرامون دو مدرسه به نامهای خانی و سعدیه وجود دارد که حوض بزرگ پلکانی و درختکاری محوطه میدان را تقریباً پر می‌کند و در سمرقند که در فواصل سال ۸۵۳-۷۴۹ شمسی به وسیله پادشاهان تیموری توسعه زیادی نمود جلوی ورودی سه مدرسه مهم آن به نامهای طلایی، شیران و الغ بیک فضای نسبتاً وسیعی ایجاد می‌شد.

تحولهای دهه‌های اخیر و چگونگی روند توسعه شهرها

تغییر شکل شیوه‌های زندگی در شهرها بخصوص در رابطه با ورود اتومبیل به عنوان یک وسیله حرکتی در جوامع شهری و عوامل دیگری که در این مقاله جای بحث ندارند موجب شده که دیگر این‌گونه بافتهای موجود نتوانند بر پایه روابط گذشته خود ادامه حیات دهند.^۱

همان‌طور که اشاره شد تغییرهای شهرها در ایران و اکثر بلاد اسلامی برای مهیا شدن برای شیوه‌های زندگی نوین بوده و این امر به علت عدم تجربه و آگاهی از ارزش واقعی بافتهای قدیمی شهرها تقریباً از سال ۱۳۱۲ یعنی کمی قبل از جنگ جهانی دوم و به‌طور گسترده بعد از سال ۱۳۲۵ با تخریب برج و بارو و دروازه‌های شهر و ایجاد معبرهای عریض بر روی بافتهای سنتی توأم بوده که نهایتاً وسیله از هم گسختگی و کاهش ارزشهای باستانی و فرهنگی آنها شده است. بر این اساس هم اکنون نیز بر این پایه فکری که شناخت ارزشهای فرهنگی یک شهر از حفظ و نگهداری بناهای ویژه

1- Ernest Giese. Transformation Islamic cities in Soviet Middle area p . 147.

باستانی قابل درک است ماهیت ترکیب بافتهای گذشته را با سیاستهای نادرست از جمله بازسازی یا رعایت عقب‌نشینی از محور کوچه دنبال می‌نمایند، درحالی‌که با این شیوه عمل نه اصالت‌های بافتهای سنتی حفظ می‌گردد و نه ترکیبی مناسب و مطلوب برای زندگی جدید حاصل می‌شود.

در دو شهر سمرقند و بخارا شیوه‌های برخورد از ابتدا به گونه‌ای محتاطانه‌تر صورت پذیرفته و ابتدای امر بجز تخریب فضاهای بین عناصر اصلی شهر و باز کردن فضای کافی برای ورود اتومبیل و سیستمهای حرکتی دیگر برای توسعه شهر جدید بر پایه اندیشه‌ای نو طراحی شده‌است. طرحهای شعاعی و نیمه مدور و ارتباط آن به شبکه‌های قدیمی شهر، تلاشی بود که در دوره ابتدای تسلط روسیه تزاری بر کشورهای فوق در قرن نوزدهم در شهر سمرقند اجرا شد. طرح شعاعی مزبور در بخش غربی شهر به علت وجود شهر قدیم به صورت قطعیهایی از دوایر متحدالمركز با محورهای شعاعی متعدد منشعب از مركز با برگزیدن ارگ قدیمی به عنوان كانون به صورت تکرار دنبال شده که این شیوه توسعه به چند دلیل به شکل زیر انتخاب شده‌است:

۱- امتداد خیابانهای حلقوی براحتی به بافت سنتی متصل شده تا بتوان بدون اینکه شبکه‌های بافت آشفته قدیمی شهر تکرار شود، ارتباط مناسبی در جهت تبادل نیازهای فرهنگی و اجتماعی برقرار سازد.

۲- ارتباط دوجانبه خیابانهای نیمه مدور به بافت سنتی، می‌تواند علاوه بر ایجاد یک نوع توسعه متمایز در محل حدفاصل و مرز آنها مکان استقرار خدماتی با تبادل دوجانبه به احیاء و زنده نمودن بافت قدیم، بدون پذیرای تغییرات اساسی در درون کمک نماید. (نقشه شماره ۷)

۳- ارتباط محورهای نیمه مدور از طریق محورهای شعاعی، هم ارتباط بین محدوده توسعه جدید را مقدور می‌سازد و هم خود زمینه ارتباطی به هسته اصلی سنتی یا ارگ و بازار و از آنجا، سایر عناصر وابسته است.

شهرهای کشورهای اسلامی تحت تسلط روسیه عموماً ضمن حفظ کامل بنیادهای اصولی مراکز تاریخی خود، در پیرامون بر طبق نظریه‌های جدید برنامه‌ریزی

گسترش خود را دنبال نموده‌اند. از ویژگیهای این‌گونه توسعه شهری: وسعت زیاد خیابانها، گستردگی میدانهای اصلی و توجه کافی به احداث فضای سبز در محیط شهری می‌باشد. مجموعه‌های آپارتمانی به گونه‌ای غیرمستقیم به این‌گونه محورها راه پیدا می‌نماید تا از هر نوع خطر تصادف و سایط نقلیه و مشکلات ساکنان در برخورد با اتومبیل جلوگیری شود.

فراوانی زمینهای شهری و در اختیار دولت بودن آن موجب شده‌است بین بناها، فضاهای باز فراوانی به صورت فضای سبز پیش‌بینی گردد. شکل فروشگاهها در این‌گونه بافتهای جدید، عموماً از حالت پیوستگی و به صورت ممتد خارج و به صورت مجموعه‌های مشخص در بین فضاهای مسکونی و در امتداد محورها پراکنده‌است. مغازه‌ها و فروشگاهها عموماً به صورت مجتمع یا در کنار یکدیگر در گوشه‌ای دور از تبلیغات و عموماً ظاهری بسیار ساده و با ورودیهای غیرقابل چشم‌گیر طراحی شده‌اند. میدانهایی که در محل تقاطع بلوارها و محورهای اصلی ساخته شده‌اند، علاوه بر توجه به گستردگی آنها، در کمال دقت ساخته شده‌اند و مجسمه‌های یادبود، فضاهای سبز و آب‌نماها آنها را تزئین نموده‌اند.

در اوایل قرن حاضر، میدانهای بزرگ به اشکال مربع، مربع مستطیل، دایره و بیضی بهترین روش تقسیم و توزیع و سایط نقلیه در محل تقاطع محورها و خیابانهای شهر به حساب می‌آمد. کم‌کم با افزایش و سایط نقلیه در کشورهای غربی و پیشرفته صنعتی، اندیشه تغییر آنها به زیرگذرها و روگذرها به جای میدانهای بزرگ قوت گرفت درحالی‌که در کشورهای وابسته به روسیه سابق به علت ناچیز بودن تعداد و سایط نقلیه خصوصی در سطح شهر، میدان هم‌جهت زیباسازی و اجرای مقاصد نمایش و هم برای توزیع و سایط نقلیه در حرکت، هنوز بهترین شیوه به حساب می‌آید. در این‌گونه شهرها بخشهای مسکونی اجرا شده در سالهای قبل از فروپاشی نظام کمونیستی به صورت مجموعه‌سازی یا واحدهای آپارتمانی با وسعت محدود بود و سطح زیربنای هر واحد، عموماً کمتر از چهل و پنج متر مربع منظور می‌شد. این مجموعه‌ها طبق معیارهای شهرسازان اتحاد شوروی سابق که بیشتر به رابطه فضای باز و گسترده شهری

اندیشیده شده، دارای حد متوسط تراکم واحدهای مسکونی ۹۵۰ مترمربع در هکتار برای مساکن دو طبقه داخل محدوده شهری ساخته شده است. در صورتی که در مجتمعهای با طبقات بیشتر شهری، تراکم فضای زیر ساخت بین ۲۲۰۰ تا ۳۰۰۰ مترمربع در هکتار تغییر می‌یابد.^۱ این نوسانات طبقات و تراکم در ارتباط با فاکتورهای سطح کشور و در مورد اقلیم مصالح و تراکم جمعیت شهر مشخص شده است. در شهرهای دوشنبه، بخارا و سمرقند عموماً برای اجتناب از به کار بردن آسانسور تعداد طبقات ساختمان را در بخش توسعه شهری برای مسکن حداکثر پنج طبقه و به طور متداول چهار طبقه منظور نموده‌اند و بنابراین تراکم موجود، همان حد نزدیک به مرز ۳۰۰۰ متر برای هر هکتار است. سرانه اتاق برای هر نفر در سال ۱۹۹۰ در شهر دوشنبه ۲/۴۷ نفر بوده در حالی که سرانه مزبور طبق برنامه‌های این کشور با توسعه صنعت تولید ساختمانهای پیش ساخته در سالهای ۱۹۷۵ تا ۱۹۸۰ در شهر مسکو به میزان قابل ملاحظه‌ای پایین آمده و به مرز ۱/۵ نفر در هر اتاق نزدیک شده بود.^۲ لیکن در سالهای اخیر قبل از فروپاشی، بی‌کاری و فقر و سیل مهاجرت به شهر، تراکم جمعیت را در شهر مسکو نیز بالا برده بود.

نتایج

به نظر می‌رسد شهرهای سمرقند و بخارا و مرو که در تاریخ دوره‌های مختلف اسلامی از آنها یاد شده است و در ذهن بسیاری از مردم از نظر سازمان و سیمای شهری، تصویری مبهم داشته‌اند، بحث در مورد آنها بتواند مورد توجه باشد. در این مختصر تحقیق که اجمالاً به صورت یک مقاله مطرح شده است، تصویری از این‌گونه شهرها که حتی امروزه هم با وجود تحولات اخیر چندان در دسترس نمی‌باشند، ارائه گردیده است. در مورد ساختار شهرهای ایران اعم از شهرهای غیرفعال قدیمی یا

۱- فرید، یدالله، جغرافیا و شهرشناسی، انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۶۷، ص ۴۳۲

2- Peter Hall, Le Cilla mondiali, 1971, p

شهرهای تاریخی فعال موجود تفاوت‌های اساسی آنها با این شهرها با ساختار اسلامی بر شمرده است. لذا در این باب مبادرت به آوردن مثالهایی شده است که به نظر می‌رسد قبلاً چنین قیاسی در مورد عناصر سازنده شهرهای اسلامی صورت نپذیرفته باشد. همچنین مورد مقایسه تنها به شهرهای اسلامی مناطق مورد تحقیق نیز اکتفا نشده و برای اینکه بهتر بتوان پی به عوامل سازنده ترکیب شهرهای اسلامی برده شود اشاراتی نیز به شهرهای دوران قرون وسطای اروپا رفته است تا در واقع در این زمینه نیز وجوهای اشتراک ساختار این دو مدل از شهرهای اسلامی و اروپایی در رابطه با عوامل و پدیده‌های مشترک، مانند ناامنی یا آداب و رسوم مربوط به فرهنگ مشخص شود. از آنجایی که در مقاله مطرح شده که شهرهایی نظیر بخارا از نظر سیمای شهرهای اسلامی کمتر آسیب یافته و در عوض شهرهای کشور ما بیشتر دستخوش تحوّل‌های اوایل قرن، مانند آغاز ورود اتومبیل به زندگی مردم این دیار شده‌اند، لازم بود اشاره‌هایی به چگونگی رویه‌رو شدن با مسأله بافت قدیمی شهرهای شوروی و شیوه ادامه توسعه شهرهای مزبور شده باشد. با وجود این ممکن بود برای خوانندگان محترم، فرهنگ کنونی ساخت و ساز در اتحاد جماهیر شوروی سابق بخصوص کشورهای اسلامی در خصوص با شرایط زندگی و سکونت آنها در موقعیت فعلی اطلاعاتی مستند بتواند تصویر گویاتری از چگونگی برخورد با مسأله بافتهای قدیمی ارائه نماید، که در این مورد نیز اشاره‌هایی به موارد اساسی آنها شده است. هر یک از موارد یاد شده از نظر عمق موضوعی جداگانه برای تحقیق و پژوهش در این امر به حساب می‌آید.

منابع فارسی و خارجی مورد استفاده یا مراجعه

- ۱- اعتماد، گیتی، حسامیان، فرخ، حائری، محمدرضا، ۱۳۶۳، شهرنشینی در ایران، مؤسسه انتشارات آگاه، تهران
- ۲- بنه ولو، لئوناردو، تاریخ شهر (شهرهای اسلامی و اروپایی در قرون وسطی)، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۹
- ۳- پیرنیا، استاد کریم، شیوه‌های معماری ایرانی، مؤسسه نشر هنر اسلامی، ۱۳۶۹
- ۴- تقوی‌نژاد، محمدرضا، معماری - شهرسازی و شهرنشینی ایران در گذر زمان، ۱۳۶۳

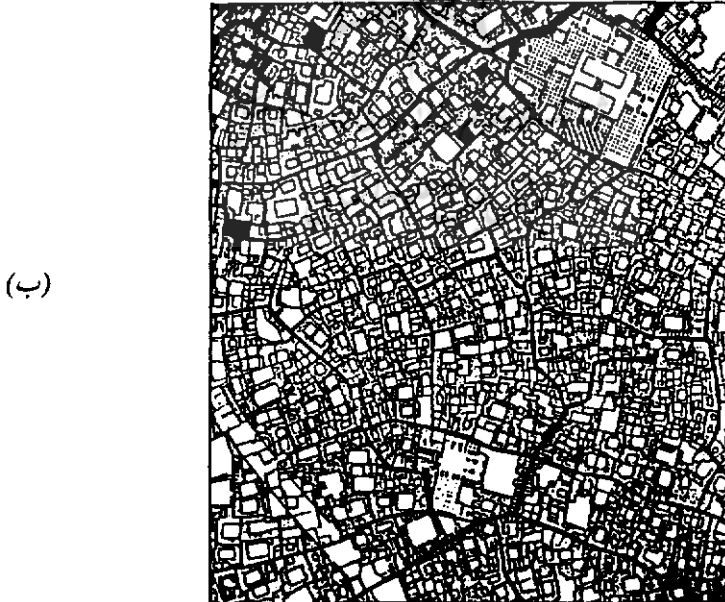
- ۵- سلطانزاده، حسین، روند شکل‌گیری شهر و مراکز مذهبی در ایران، انتشارات آگاه، ۱۳۶۲
- ۶- سلطانزاده، حسین، مراکز مذهبی در ایران، انتشارات آگاه، ۱۳۶۲
- ۷- سلطانزاده، حسین، فضاهای شهری در بافتهای تاریخی ایران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۷۰
- ۸- کسایی، رضا، سخنرانی آنجلس، دکتر کرمی یلمود، فصلنامه اثر، شماره ۲۲ و ۲۳، ص ۶-۱۲
- ۹- فرید، یدالله، جغرافیا و شهرنشینی، انتشارات دانشگاه تبریز، ص ۴۳۲
- ۱۰- گلشن، صدیقه، سبزه میدان تهران، فصلنامه اثر، شماره سوم و چهارم، ص ۷ تا ۱۲، پاییز ۱۳۷۰
- ۱۱- کیانی، محمدیوسف، شهرهای ایران، جلد سوم، ص ۳۵۵-۴۰۵، ۱۳۶۹
- ۱۲- کیانی، محمد یوسف، شهرهای ایران، جلد چهارم، ص ۲۸۲-۳۴۷، ۱۳۶۹
- ۱۳- مشهدی‌زاده دهاقانی، ناصر، برنامه‌ریزی شهری در ایران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، ۱۳۷۳
- ۱۴- نهجیری، عبدالحسین، جغرافیای تاریخی شهرها، انتشارات وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۰
- 15- Donato, Sandro, 1990, La Ricostruzione delle aree distrutte dalla Gurra, Gangeri Editor, Roma
- 16- Guube, H, 1979, Iranian Cities, New York, pp 55 - 57
- 17- Giese, Ernest, 1985, Transformation Islamic cities in soviet Middle area.
- 18- Hall, Peter, 1971, The world cities, Megraw - Hill Book company, New York Toronto.
- 19- Reger, Michad, 1976, The spread of Islam, Elsevier Phandon, New York, p 19 - 22.

نقشه شماره ۱

یک مدل شهر اسلامی (الف)

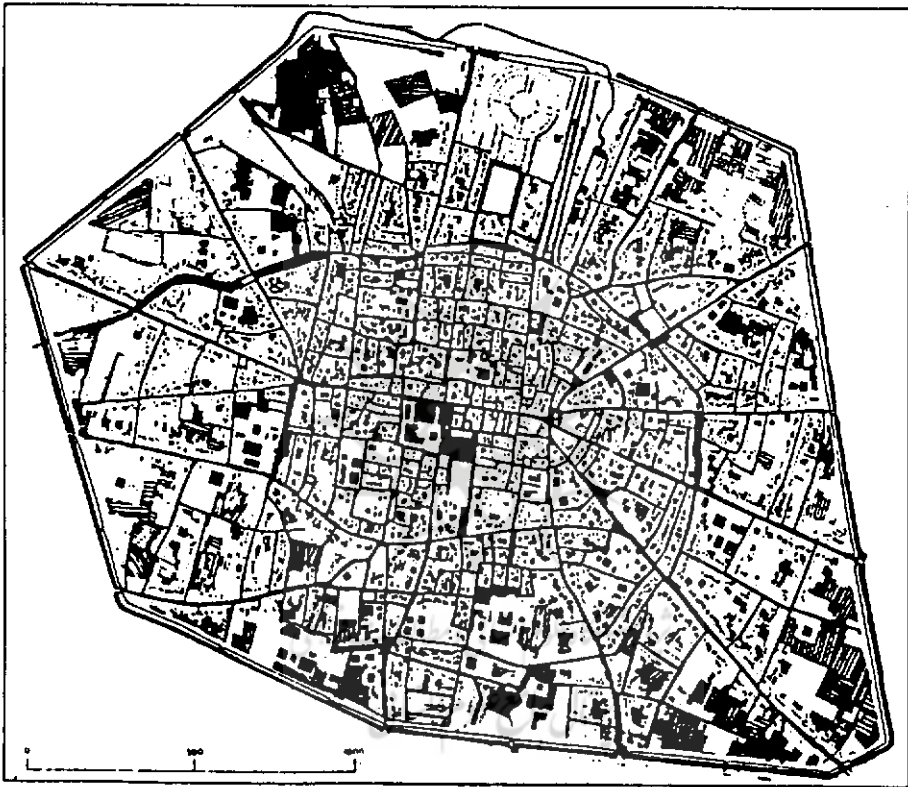

میدان در این ترکیب به جای قرارگیری در محل تقاطع معابر یا در مرکز به صورت بسی ضابطه‌ای در مجاور کوچه‌ها یا در حوالی مساجد و یا در حاشیه بازار به عنوان یک عنصر فرعی جلوه می‌نماید. (بخشی از منطقه در دشت اصفهان که در نقشه (ب) کوچه‌ها، بازارها و میدان‌ها با سیاه مشخص شده‌اند).

(ب)

نقشه شماره ۲

یک مدل از شهرهای قرون وسطایی اروپا که میدان در مرکز شهر و یا در محل تقاطع‌های اصلی وجود داشته‌است (شهر بولونیا در ایتالیا، موقعیت شهر با برج و بارو، قرن چهاردهم) - برداشت از کتاب لئوناردو دینو، لو، مرکز

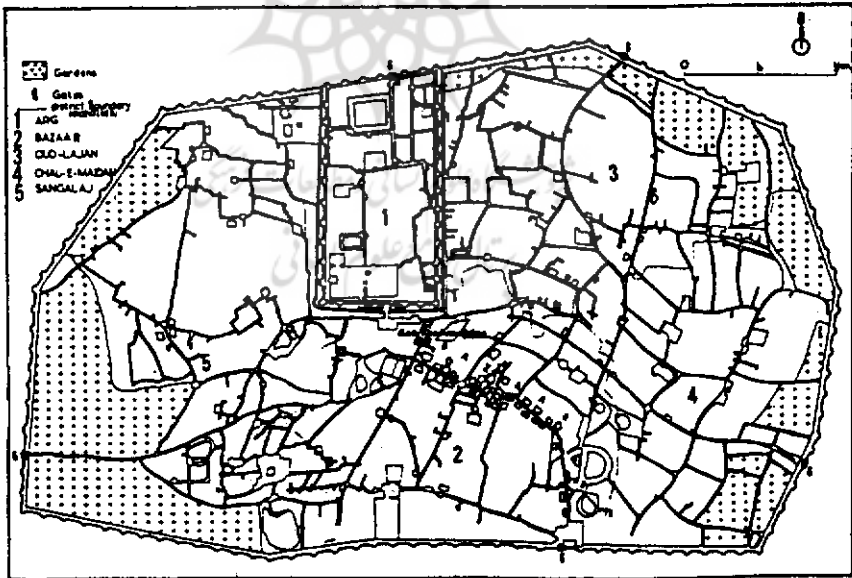
نشر دانشگاهی ۱۳۶۹

نقشه شماره ۳

در سال ۳۱۳ شمسی در زمان حکومت سلسله آل بویه اساس بنای شهر شیراز بر پایه دیوار و برج و بارویی محکم با شش دروازه بنا گردید که شکل اصلی شهر به مثلی بی‌قاعده می‌ماند. برج و باروهای شهر تا قرن اخیر باقی بودند. در سالهای اول قرن چهاردهم تدریجاً تخریب شدند (در حالی که این شیوه برخورد برای بافتهای قدیم شهرهای بخارا و سمرقند وجود نداشته است).

نقشه شماره ۴

نقشه شهر تهران در سال ۱۲۳۰ شمسی با وجود اینکه ساختار خیلی قدیمی نیست ولی ویژگیهای یک بافت نمونه شهر اسلامی در آن قابل مشاهده است (امروزه ماهیت ترکیب به لحاظ تغییرهای بنیادی تقریباً از بین رفته است).

نقشه شماره ۵

ارگ بام

۱. مجموعه حاکم‌نشین

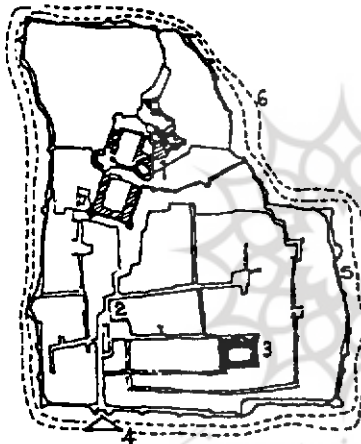
۲. بازار و میدان

۳. مسجد

۴. ورودی شهر

۵. دیوار شهر

۶. خندق

۵۰م. بر اساس کار نوربخش

Bam

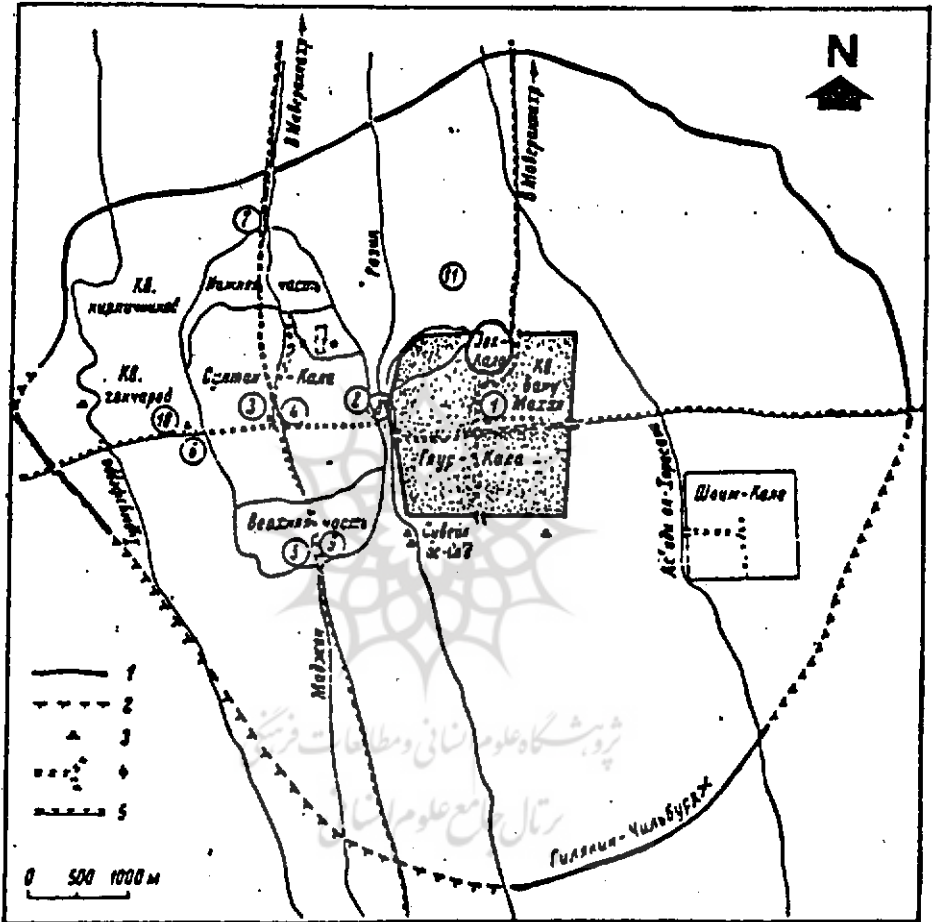
1. Government Citadel

2. Bazaar

3. Mosque

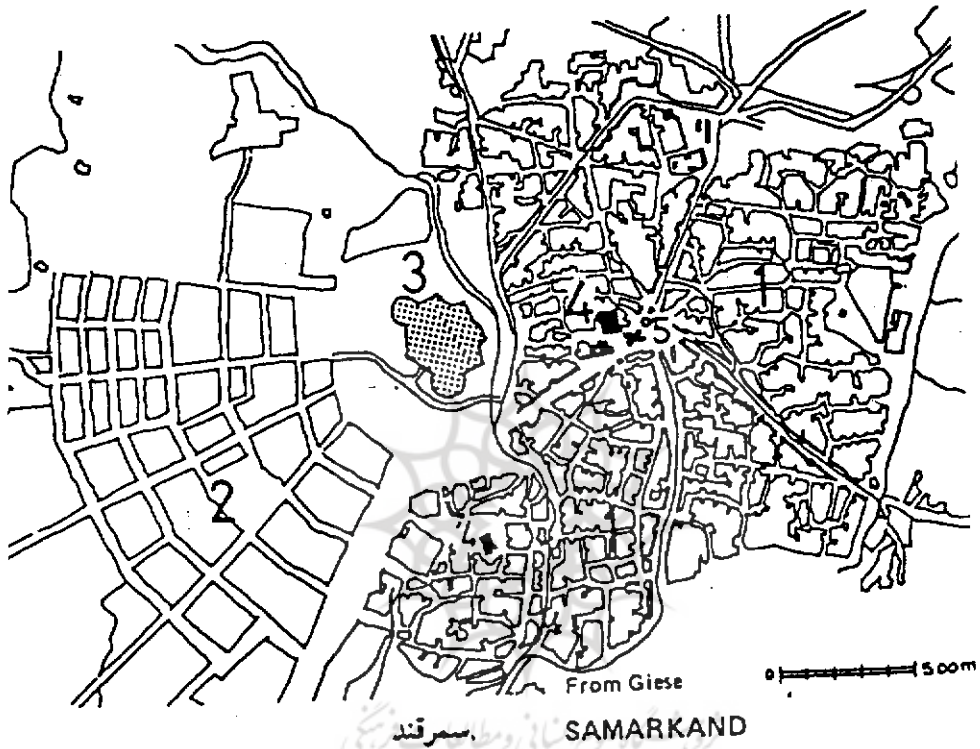
ارگ بام به علت عدم تغییر در سالهای اخیر و سالم بودن مجموعه ارگ و بافت سنتی و دیوارهای اطراف شهر بهترین الگوی یک مجموعه کامل بافت شهری با ویژگیهای اسلامی باقی مانده در ایران می‌باشد.

نقشه شماره ۶

شهر مرو در دورانی که به عنوان دومین پایتخت بعد از بغداد به حساب آمد. حصار جدید محدوده حصار قبلی را در یک محدوده وسیع دور می‌زند.

نقشه شماره ۷

۱. بخش قدیمی شهر در دوران اسلامی 1. ISLAMIC OLD TOWN

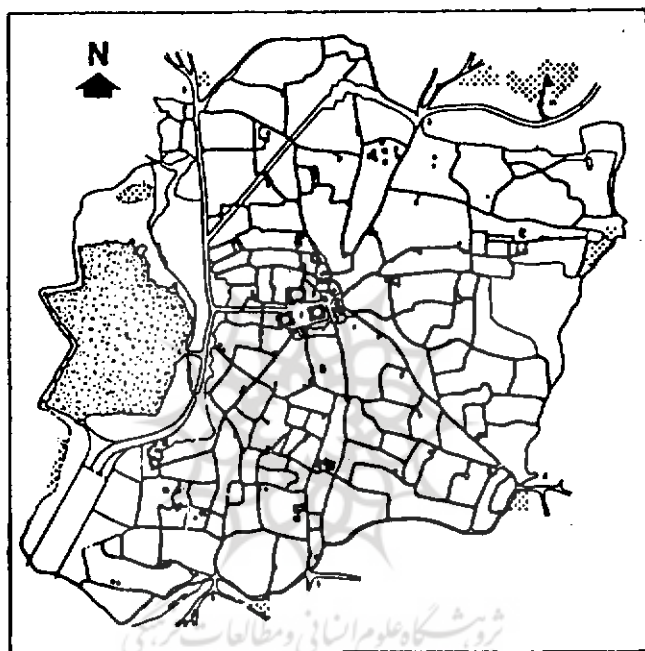
۲. بخش جدید شهر در دوره روسیه‌تزاری، قرن نوزدهم 2. RUSSIAN NEW TOWN

۳. ارگ حکومتی شهر 3. CITADEL (ARK)

۴. مساجد، مدارس و مقابر 4. MOSQUES AND M

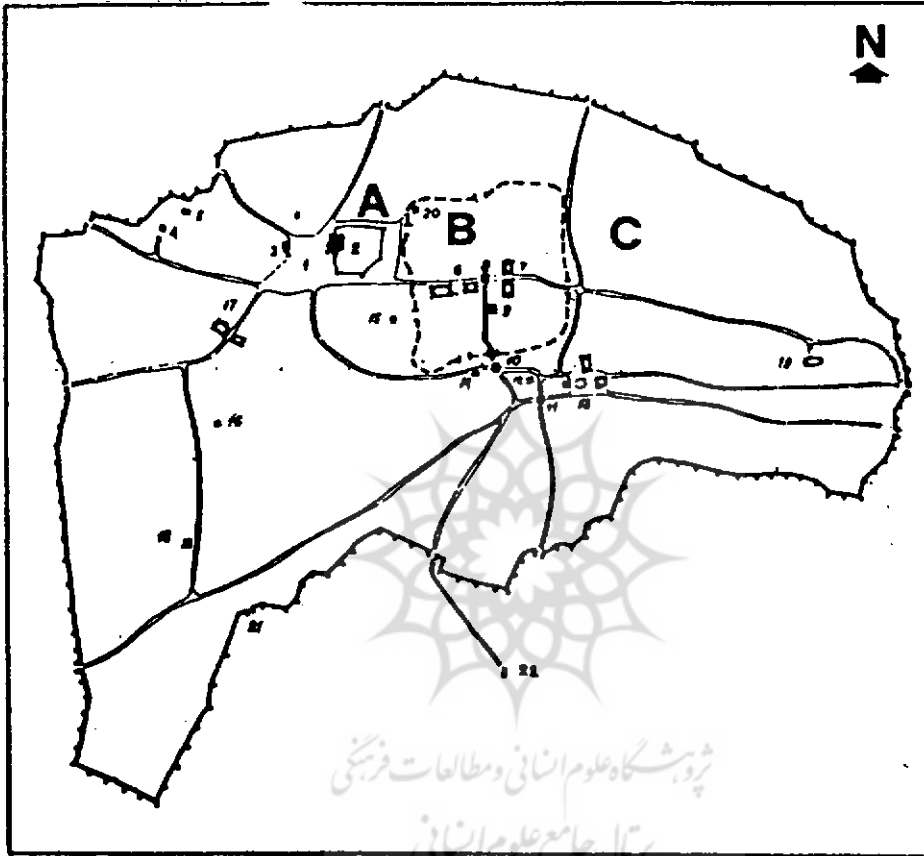
۵. بازار و چهارسوق 5. EDRESESS . CUPOLA BAZZAR CHAR.SU

نقشه شماره ۸

سمرقند موقعیت توسعه شهر در دوران حکومت تیموریان

نقشه شماره ۹

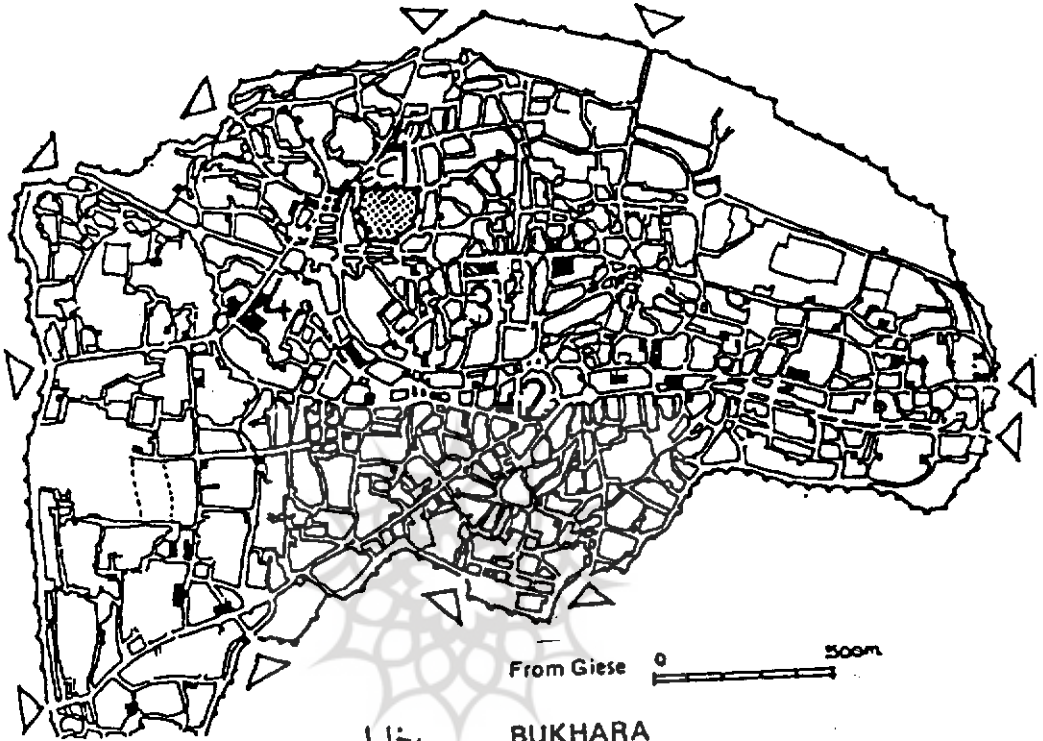
شهر بخارا در این نقشه موقعیت دیواری را که در سال ۲۲۸ شمسی دور شهر احداث شد، نشان می‌دهد.

(A) ارگ یا مرکز حکومتی دوره اسلامی

(B) محدوده شهر در دوره ساسانی نشان داده شده است

(C) توسعه شهری بعد از احداث دیوار دوره ساسانی (محدود خط چین)

نقشه شماره ۱۰

بخارا

BUKHARA

- ۱- ارگ حکومتی 1. CITADEL
- ۲- بازار 2. BAZAAR
- ۳- مسجد جامع 3. FRIDAY MOSQUE
- ۴- مساجد، مدارس و مقابر 4. MOSQUES, MEDRESSES AND MAUSOLEUM

بافت قدیمی شهر بخارا امروزه با تقریباً همه ویژگی‌های اصلی خود از قبیل ارگ حکومتی بازارهای اطراف ارگ، خانه‌ها و مساکن و بخشی از حصار اطراف آن و مدارس علمیه قدیمی جلوه‌های زنده و آشکار در چگونگی زندگی در دوره‌های اسلامی می‌باشد.

الف - شهر دزفول در ترکیب اصلی خود تا قبل از احداث خیابان‌های جدید؛ در این مجموعه یکپارچگی یافت شهر با پراکندگی مراکز خدماتی مشهود است.

ب - شهر دزفول در مرحله بعد از احداث شبکه‌های خیابان‌ها و قطعه‌قطعه شدن بافت شهری چه از نظر ترکیب فضاها و عناصر معماری و چه از نظر ارتباطات منطقی گذشته - بازار و هسته اصلی شهر نیز در این تحولات بکلی شرایط اصلی خود را از دست داده‌است.

- رعایت دستور العمل زیر در نگارش مقاله‌هایی که برای چاپ در مجله ارسال می‌گردد، ضروریست.
- *نوع مقاله
- مقاله‌های پژوهشی در یکی از زمینه‌های علوم انسانی و ادبیات زبان فارسی نوشته شده و برای نخستین بار منتشر می‌شود جهت چاپ در مجله مورد بررسی قرار خواهد گرفت.
- *روش تدوین
- مقاله به ترتیب از اجزای زیر تشکیل خواهد شد.
- ۱- عنوان و معرفی نگارنده
- عنوان باید خلاصه و گویا بوده و از ۱۵ واژه تجاوز نکند در زیر عنوان، نام و نام خانوادگی و در پاورقی صفحه اول مرتبه علمی و محل خدمت نگارنده نوشته می‌شود.
- چکیده:
- ۲- چکیده باید مجموعه فشرده و گویایی از مقاله، با تأکید بر تشریح مسأله، روش کار و نتایج بوده و از ۱۵ سطر (حدود ۳۰۰ واژه) بیشتر نباشد.
- ۳- واژه‌های کلیدی
- حداکثر ۱۰ واژه کلیدی ویژه درباره موضوع مورد پژوهش، بعد از چکیده آرایه شود.
- ۴- مقدمه
- مقدمه باید با طرح مسئله و مرور پژوهش‌های انجام شده، هدف پژوهش را توجیه کند.
- ۵- روش و مراحل تحقیق
- در این قسمت شیوه اجرای پژوهش، طرح آماری و روش‌های شناسایی و ارزیابی توضیح داده می‌شود.
- ۶- نتایج
- تمامی نتایج کیفی و کمی بدست آمده در این قسمت آرایه می‌گردد. در صورت نیاز می‌توان موضوعات را طبقه‌بندی نموده و برای آرایه نتایج از ابزارهای نمادین نیز بهره‌جست.
- ۷- بحث و آرایه پیشنهادات
- در این قسمت نتایج بدست آمده با توجه بررسی و یافته‌های سایر پژوهش‌ها، تجزیه و تحلیل شده و درباره آنها بحث و نتیجه‌گیری به عمل می‌آید. نگارنده در همین قسمت می‌تواند توصیه‌ها و پیشنهادهای لازم جهت انجام بررسی بعدی را نیز آرایه کند.
- ۸- منابع مورد استفاده
- منابع مورد استفاده باید به ترتیب حروف

خاکشناسی جنگل، انتشارات دانشگاه تهران، شماره ۲۱۱۸، تهران، ۴۲۳ صفحه.

A.J.&C.De zeeuw. 1980 Textbook of wood Technology 4 th Ed., Mc Grawhill Inc New York., 722 pp.Panshin,

* شیوه نگارش

مقاله در روی کاغذ سفید و به ابعاد ۲۱×۲۸ سانتی متر (A4) با تایپ زرنگار ارسال گردد.

هیئت تحریریه نشریه علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی

الفبای نام خانوادگی نگارنده مرتب شود. چنانچه چند منبع مورد استفاده قرار گرفته باشد، ترتیب آرایه آنها برحسب سال انتشار از قدیم به جدید است. در تنظیم منابع، ابتدا مراجع فارسی و سپس مراجع خارجی به صورت پیوسته شماره گذاری می شوند. در مورد مقاله، نام خانوادگی و نام نگارنده، تاریخ انتشار مقاله، عنوان اختصاری یا کامل مجله شماره جلد در داخل پرانتز و شماره اولین و آخرین صفحه مقاله خواهد آمد.

در تنظیم فهرست منابع برای کتاب و مقاله از الگوی زیر پیروی می شود - برای مثال حسین کاسب، حسین، ۱۳۷۱، مبانی

فرم اشتراک نشریه علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی

اینجانب

مقتضای اشتراک مجله برای

سال می باشم.

مدت

آدرس مقتضای:

شغل:

شماره تلفن: